

Børnekultur, børnefolklore og kulturarv

Af Jens Sigsgaard

I den almindelige kulturdebat har der i de senere år været en markant tendens til at udskille børnekulturen som et specielt arbejdsområde. Herhjemme nedsatte Ministeriet for kulturelle Anliggender i 1975 en arbejdsgruppe om børn og kultur med det noget løse kommissorium at redegøre for den børnekulturelle situation i Danmark og på baggrund heraf at fremsætte forslag til forbedring på området. Desuden skulle gruppen give oplysninger om danske forhold til en nordisk arbejdsgruppe om børn og kultur, der var nedsat af Nordisk Ministerråd. Senere på året afholdtes så en konference i Norge om børnekulturen i de nordiske lande.

I 1977 udsendte den danske arbejdsgruppe det første hefte i en serie af planlagte debat- og informationshefter. Det fik titlen »Billede af børnekulturen«. Heri søger man at definere børnekulturen eller måske snarere beskrive dens funktion:

»For barnets vedkommende kan kulturen opsummeres i følgende tre elementer:

1. Den kultur, som udspringer af barnets trang til at engagere sig i sin omverden
2. Den kultur, som de voksne overleverer til barnet
3. Den kultur, som gives videre fra barn til barn uden voksne skudt ind som mellemlid.

Det er vel hovedsageligt det sidste punkt, som har »folkemindeforskerens« interesse, medens etnografen kan sprede sig over hele feltet.

Der kan anføres mange og mangeartede årsager til, at børn og deres opvækstbetingelser i den sidste tid har været genstand for en særlig interesse. Betegnelsen *børnefolklore* er en forholdsvis ny dannelselse i sproget. Det er først inden for det sidste tiår, at ordet har fundet plads i decimalklassedelings-systemet i Danmarks pædagogiske Bibliotek.

I januar 1978 konstitueredes under Foreningen Danmarks Folkeminder

Udvalget for Dansk Børnefolklore med følgende medlemmer:

Skoledirektør, cand. psych. Niels Jørgen Bisgaard, Herlev kommune – undervisningsinspektør Agnete Engberg, Undervisningsministeriet – museumsinspektør, mag. art. Nina Fabricius, Søllerød kommunale museum – professor, dr. phil. Franz From, Københavns universitet – museumsinspektør, cand. mag. Ole Højrup, Nationalmuseets 3. afdeling – lærer Erik Kaas Nielsen, Glostrup – adjunkt, mag. art. Birgitte Rørbye, Institut for Folkemindevidenskab – bibliotekar Vibeke Stybe, Danmarks pædagogiske Bibliotek – forfatteren cand. psych. Jens Sigsgaard (formand for udvalget).

Formanden for Foreningen Danmarks Folkeminder, mag. art. Iørn Piø repræsenterer Foreningen i udvalget.

Udvalgets formål er:

- at fremme kendskab til dansk børnefolklore
- at medvirke (rådgive) ved forskning, udstillinger o.l. vedrørende børnefolklore
- at samarbejde med interesserede personer og organisationer i ind- og udland.

Den første opgave bestod i at indsamle dansk materiale til den store udstilling i Paris af traditionslege og traditionslegetøj, hvormed UNESCO indledte Det internationale Børneår 1979.

Det forholder sig jo ikke sådan, at danske folkloristers og etnografers interesse for børns folklore er af ny dato. Tværtimod. Der er i årenes løb indsamlet overordentlig meget materiale, som befinder sig på Dansk Folkemindesamling, der både er informations- og dokumentationscentral. Og på vore museer findes traditionslegetøj såvel fra Danmark som fra den vide verden.

Man citerer for tiden flittigt nogle linier af et kendt digt:

Børn er et folk
og de bor i et helt andet land

Dette synspunkt er jo heller ikke af nyere dato, og de fleste er vist enige i, at det kan der da være noget om. De konklusioner man så drager ud fra de bevingede ord er imidlertid vidt forskellige.

I det følgende skal jeg forsøge at give en slags oversigt over skiftende tiders holdninger og stillingtagen til børnefolklore, således som de f.eks. fremkommer i forord eller efterskrift i bøger om børnefolklore. Disse spredte bemærkninger og kommentarer dækker tiden 1820 til 1979. Vi begynder med J. M. Thiele.

Da han i 1820 udsendte tredje samling af »Danske Folkesagn«, anbragte han desuden sidst i bogen en række gamle børnerim under titlen »Børneverse«.

Det gjorde han ikke uden visse betænkeligheder, og i bogens forord med overskriften: »Kjære Læser!« skriver han:

»Her har Du mig tredie Gang med min Pose, og haaber jeg, at Du ogsaa nu vil tage vel imod mig, saa meget mere, som jeg denne Gang bringer Dig adskillige gamle Snurrepiberier i Tilgift. Foruden halvfemte Snese større og mindre Historier finder Du her en god Deel forunderlige, og dog meget almindelige, Meninger, som jeg har hørt hist og her paa Landet og i Staden, og har jeg, efter Evne, søgt at vise Dig, at vi hertillands ikke heller i Sligt staaer tilbage for andre Folkeslag. Dernæst vil Du paa Bunden finde Adskilligt, som jeg betænker mig ved selv at fremtage og byde Dig, og gjorde jeg maaskee bedst i, at tie stille dermed, indtil Du selv engang ved Leilighed fandt det. Men, da Du dog, om jeg ellers kjender Dig ret, snart vil, blot ved at læse dette, see efter, hvad vel det kan være, saa gjør jeg vel klogest i, ufortøvet at gjøre Dig mange Undskyldninger. Det er kuns endeel gamle Vers, hvilke jeg dog kan forsikkre ere ikke af mig (skjøndt jeg ikke nægter, at jeg gjerne gad være Autor til adskillige iblandt dem); men troer Du mig ikke paa mit Ord, og skal de recenserers paa mit eget Skind, seer det galt ud, da jeg med den bedste Villie ikke vil være istand til at sige Dig, hvo der er Autor, ikke heller vil kunne gjøre Dig Rede for Meningen i de fleste af dem. Nogle af dem har jeg hørt i Vuggen, andre paa min Faders Knæ, og atter andre, da jeg løb omkring og legede med Drengene. Sagens er det derfor, at jeg blev saa glad ved at erindre dem igjen. Længe gik jeg og tænkte paa, hvor det dog var en Skade, om den Tid skulde komme, at jeg ikke længer erindrede dem. Jeg skrev derfor op, hvad jeg huskede, vakte derved Erindringen hos Andre, fik mere til, og skjøndt det tyktes mig underligt at see dem opskrevne, saa snurrige som de ere, mærkede jeg dog, at Mange, naar jeg oplæste dem, bleve ligesom blødere om Hjertet og i en Stund mange Aar yngre ved atter at see disse gamle Venner og Bekjendtere. Da maatte jeg vel undres over, at saadanne, ofte meningsløse, Ord kunde være saavidt bekjendte, at næsten hvert Menneske i det hele Land har kjendt og vel ogsaa i sin Tid kunnet dem udenad. Og troer jeg da, at de alene af den Aarsag fortjene at bevares; thi hvormeget er dog ikke trykt og udgivet, som aldrig faaer den Lykke. Vel ere der nogle, som synes aldeles ikke at have Mening, men, dersom du klager derover, kjære Læser! da er det ikke Versenes, men din egen Skyld! Een Mening er der jo dog i dem; men jeg kan jo Intet for, at du nu er bleven saa kold og saa klog, at du ikke længer kan finde nogen Mening i den blotte Melodie! Du maa derfor gjerne trække paa Skuldrene og spørge: »Hvad skal nu dette til?« Jeg veed dog, og jeg glæder mig derved, at mange ville i Hjertet takke mig for at jeg har overrasket dem med kjære Erindringer fra deres Børneaar.«

Det bør måske bemærkes, at Just Mathias Thiele kun var 25 år, da han skrev dette smukke og rørende forsvar for kjære erindringer fra barneårene.

Versene sender han til de voksne. Det nævnes end ikke, at børnene kan have glæde af dem. På mit eksemplar af førsteudgavens bind kan det imidlertid næppe ses, at de to første bind har været brugt, men siderne 125-154 i tredje bind, der omfatter børneversene, er i en miserabel forfatning – og et barn har oven i købet tegnet på dem.

Versene har Thiele åbenbart indsamlet hos voksne, og det er typisk, at de ældre folkemindesamlere udelukkende har indsamlet børnerim fra meddelere, der forlængst har lagt barndommen bag sig. Jens Kamp har dog i »Danske Folkeminder« (1877) blandt sine kilder til nogle børnerim anført »Børn i Høng Friskole«, og »Børn i forskellige Egne«.

Evald Tang Kristensen skriver i sit efterskrift til »Danske Børnerim, Remser og Lege« (1898):

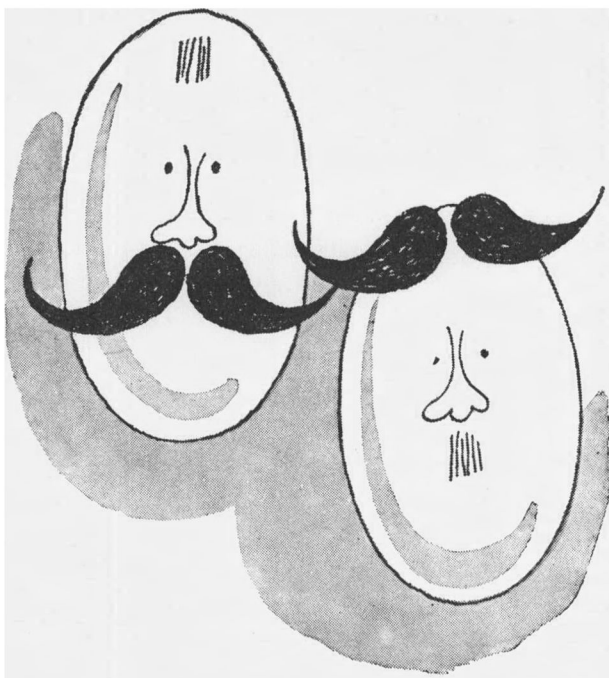
»At denne Samlings Indhold også kan regnes med til Folkeminderne tør vistnok siges at være utvivlsomt. Ej alene har det i mange Tider været Børnenes Eje, og Børnene hører da også til Folket, men også den Omstændighed, at mange af Legene nu er så godt som uddøde, og at det har været meget vanskeligt at få Beskrivelser af dem, tør nok siges at give Bevis for, at de hører til Minderne, der svinder og snart vil glemmes.«

Og så skal det nævnes, at Tang Kristensen tænkte sig, at børn også kunne have »brug« for bogen. På bogens bagside står denne tilegnelse: »Den i denne Bog værende Samling af BÖRNERIM OG LEGE tilegnes den danske Barndom og Ungdom med Ønske om flittig Brug i Fremtiden af Evald Tang Kristensen.«

Den første danske børnerimsamling, der direkte var udgivet for børn, udkom i maj 1843. Det var »Ride Ride Ranke. Børnenes Bog«, udgivet anonymt, hvad der ikke kan undre, af skolebestyrer Hans Peter Andresen. Denne og de følgende børnerimsamlinger, som f.eks. Krohn's og Louis Moe's, byggede i det væsentligste på Thiele's og Tang Kristensens materiale, der i de fleste tilfælde var indsamlet i landsbymiljø og på grundlag af gamle menneskers erindringer. Som tiden gik, afspejlede de kun i ringe grad de børnerim, der levede i et bymiljø.

»Okker Gokker Gummiklokker«, der udkom 100 år efter »Ride Ride Ranke«, var den første rimsamling for børn, hvori materialet udelukkende var indsamlet i et bymiljø (København).

Det lå i tiden, at pædagoger og psykologer var begyndt at interessere sig for børnefolklore, men »Okker Gokker« fik dog ikke en ubetinget god modtagelse i børnehavekredse. En børnehavelærerinde skrev om bogen i »Dansk

Okker Gokker Gummiklokker udkom 1943 – under besættelsen. Her kan det uden fare røbes, at Arne Ungermann lavede skæg med besættelsesmagten.

Børnehaveråd: »At Børnene selv rimer noget Vrøvl sammen, er jo naturligt i den Alder; men skal vi ligefrem give dem Vrøvlet og Karikatur-Billeder; jeg synes det er at drage det hele ned i for lavt et Plan.« En anden børnehavelærerinde skrev i samme blad: »Disse Rim og Remser, som Børnene kender fra Gaarde og Gader, kan sammenlignes med andre barokke, usmægtige Sange og Ting, som Børnene tit bringer med sig fra deres Omgivelser, og som i bedste Fald er noget meningsløst Sludder. Skulde vi ikke give dem noget bedre, noget med virkeligt Indhold i?«

I 1948 udgav den amerikanske folklorist Carl Withers »A Rocket in my Pocket. The Rhymes and Chants of young Americans«. Det var en sprællevende samling rim og verbal nonsens, ofte digtet over aktuelle begivenheder og navne. I bogen præciserer han sit syn på børnefolklorens betydning i det moderne samfund. Folklorister, pædagoger og børnepsykologer er i høj grad blevet klar over børnefolklorens betydning som en væsentlig faktor for barnets sociale modning og udvikling, siger han.

Børn lever samtidigt i to verdener – børnenes og de voksnes – og de er

delvist udelukket fra den voksne verdens aktiviteter. Børnefolklore spiller også en uhyre stor rolle i retning af at indoktrinere de adfærdsmønstre, der passer til ethvert barns udviklingstrin, såvel som dem, der præger de voksnes liv.

Som moderne folklorist betragter Withers forandring og nydannelse som en vital proces, der følger med overførsel og brug af folkløse.

Læreren Erik Kaas Nielsen, der gennem adskillige år havde samarbejdet med Dansk Folkemindesamling, udsendte i 1965 bogen »Det lille folk«. Den havde som undertitel: »Om skolebørns skikke og vaner samt et udvalg af deres eventyr, ræddehistorier, gysere, skrøner, pral, efterlysninger, vrøvlhistorier, anekdoter, sketcher, navne- og drillerim, bold- og tælleremser. Desuden nogle norske, svenske, engelske, tyske og amerikanske rim og remser.«

Det er den professionelle pædagog, der hermed tilfører den danske børnefolklore nyt stof. Tidligere havde man mere beskæftiget sig med det klassiske materiale: Børnerim, remser og sanglege.

Kaas Nielsen interesserer sig ligesom Carl Withers for den fornyelse, der følger med traditionsstoffet, og han giver i bogen mange eksempler på varianter af kendte rim.

Den gamle boldremse er blevet til:

Ford, Fiat, Simca, bum,
Austin, Bedford, Volvo, bum,
Volkswagen, Morris, Renault, bum,
Lloyd, Opel, Jaguar, bum.

Omkring 1850 kendte danske børn dette rim:

Hist i Appeninerne
vokser appelsinerne.
Mændene og konerne
spiser af citronerne.

Omkring århundredskiftet blev Appeninerne til gardiner, og i den version Kaas Nielsen har optegnet (fra Viborg) lyder verset:

Oppe i gardinerne
hænger appelsinerne.
Mændene og konerne
spiller på saxofonerne.

Iørn Piø, der har skrevet forord til bogen, gør her opmærksom på, at børns traditionsstof ikke blot har interesse for traditionsforskning herhjemme. Fra

mange steder over hele verden har man i vore dage indsamlet et lignende stof. Der er tale om et børnenes Internationale: amerikanske, afrikanske og danske børn kender de samme historier. Desuden fastslår han også, at pædagoger og børnepsykologer vil kunne hente mange impulser i dette traditionsstof.

En forskningsopgave, der fik stor betydning for udviklingen i de følgende år, er den etnologiske undersøgelse af børns legeforsråd i den sjællandske landsby, Jyllinge, som Nina Fabricius publicerede i 1969 under titlen »Udenørs børnelege på landet o. 1900–1920«.

Nina Fabricius ville ikke skildre børnetraditionen for traditionens egen skyld. »Børns leg repræsenterer en på mange måder selvstændig kultur og tradition, som er et studium værd i sig selv«, skriver Nina Fabricius, men hun skriver dog også, at et af formålene er at belyse legens sammenhæng med omgivelserne – miljøet. Dels fordi miljøet er medvirkende til at bestemme en del af legens indhold, men ikke mindst fordi det har afgørende indflydelse på legens muligheder for overhovedet at udfolde sig i et omfang, der svarer til børnenes behov.

Problemet er i dag den stigende trafik, de alt for velfriserede, moderne boligkvarterer, og ændringer i samfundsstrukturen i almindelighed.

Det nye i problemstillingen er også, at det ikke er det, man kunne kalde det verbale folkløremateriale, der lægges vægt på, men mere børnenes legeadfærd og ikke mindst deres traditionsbundne legeting. »Kendskabet til fremstillingen af disse traditionsbundne ting, som børnene lærte hinanden at lave, vil snart være glemt, medmindre man aktivt søger at bevare det«, skriver hun.

Inden for børnefolkloren var det materiale, der tidligere blev indsamlet, overvejende verbalt materiale som rim, remser og sanglege, samt materiale, der let kunne gengives i stregtegning, som f.eks. hinkeruder, tavletegninger o.l., alt sammen materiale der også let kunne gengives i bøger og artikler. Indsamling af tredimensionalt materiale som legetøj, var en omstændelig sag, også når det gjaldt opbevaring og offentliggørelse.

Når Nina Fabricius's bog fik stor betydning, specielt for pædagoger, skyldes det nok det store forråd af oplysninger om traditionslege og traditionslegetøj og desuden dens antydning af, at »børne-kulturarven var truet af den tekniske og samfundsmæssige udvikling.«

Der blev i de følgende år skrevet mange årsopgaver og specialer på danske børnehave- og fritidspædagogseminarier.

I 1971 udkom f.eks. en årsopgave med titlen »Børnefolklore«, skrevet af Karen Bridenne Sigsgaard og publiceret i samarbejde mellem Frøbelseminariet og Dansk Folkemindesamling.

I bogen påpeger Karen Bridenne Sigsgaard de traditionsbundne leges be-

tydning for barnets sociale udvikling og mener, at de burde spille en større rolle i daginstitutionernes pædagogiske program. Hun skriver:

»Hvis man ser på de lege, som traditionelt overleveres fra barn til barn, viser det sig, at børn her i allerhøjeste grad er i stand til at vise social adfærd – hvis ikke de havde været det, ville legene for længst være smuldret bort og ikke bevaret igennem århundreder, som de i mange tilfælde er.

Igennem tiderne er der til de fleste lege udviklet et helt system af regler for, hvordan de enkelte skal leges. Her viser den sociale adfærd sig ved, at børnene i det store og hele overholder disse regler – hvis hvert barn opsatte regler efter sit eget forgodtbefindende ville en gruppeleg jo slet ikke kunne fungere. Tælleremserne, som børnene bruger til at vælge, hvem der skal »være den«, bestemme en leg e.l. er også et godt eksempel på social adfærd: For at undgå, at den stærkeste altid får sin vilje lader man tilfældet råde, således at alle får lige chancer.

Det lille barn har vel ikke denne fornemmelse for social adfærd, men lærer meget hurtigt af de større børn. Hvis man vil være med til at lege, må reglerne overholdes – ellers er der ingen der gider lege med en.

Børn, som i dag bliver sat i børnehave 8 timer daglig, hvor de som regel er i gruppe med 19 andre børn i samme alder, får en helt anden indlæring af sociale normer, fortrinsvis dirigeret af pædagogen. Hermed bryder man måske en tusindårig tradition, som sikkert har haft stor betydning for børns sociale opdragelse.

Måske skulle man i børnehaven prøve at tage mere hensyn til de traditionsbundne gruppeaktiviteter, som uden megen voksen indflydelse overføres fra barn til barn. Dette vil naturligvis ikke sige, at man slet ikke skulle gribe ind, men at man i højere grad skal acceptere børnenes egen måde at organisere sig på.»

Bogen »Børnefolklore« er senere i lidt ændret form udkommet på forlaget Rhodos med titlen »Legebogen« og under forfatternavnet Karen Sigsgaard.

En bog, »Children's Play«, skrevet af nationaløkonomen Anthea Holme og sociologen Peter Massie, behandlede børns legemuligheder og legeadfærd i forskellige bymiljøer i England. Den udkom 1970 og fik stor indflydelse på de legepladsdrøftelser, der fandt sted her i landet mellem pædagoger, byplanlæggere, landskabsarkitekter og andre, der arbejdede med legepladsproblemer. De to engelske forskere påviste bl.a., at de traditionsbundne lege ikke trivedes i de moderne satellitbyer, og det havde uheldige virkninger af pædagogisk og social art.

Et andet forskningsarbejde – også med sociologisk aspekt – fik vi i 1972 med Viggo Møller Lassens »Børns lege. Om lege, legealder og legeepidemier«.

Af specialer fra seminarierne kan nævnes undersøgelser om børns lege i et par jyske landsogne, udført af studerende på Holstebro børnehaveseminarium i 1974.

Tre studerende fra Gladsaxe-seminariet skrev i 1977 speciale med titlen »Børnefolklore. Lege, historier m.m. blandt 6-12 årige i Jyllinge og på Vesterbro«. Formålet var bl.a. at undersøge, hvad børnene i Jyllinge legede i dag og sammenholde det med Nina Fabricius' undersøgelser af børnenes legeforsyd 1900-1920.

Værdien af disse specialer ligger selvsagt ikke på det videnskabelige plan, men der er ingen tvivl om, at dette arbejde på seminarierne har stor betydning for de studerende selv og for interessen for børnefolklore i pædagogkredse.

Tidligere generationers kulturoptimisme præger ikke den aktuelle situation i store dele af verden. Også på det kulturelle område ser man fremtiden i møde med bange anelser. Man taler om teknologiens svimlende fremskridt med en vis gysen, selv om dens udvikling netop skulle give bedre betingelser for kulturlivet. Og uanset om man ser optimistisk eller pessimistisk på udviklingen, synes der at være enighed om, at den velfærdsekspllosion, vi har været ude for i de sidste årtier, er sket på børnenes bekostning. Det er ikke for deres skyld man har oprettet daginstitutioner.

70 % af gifte kvinder i alderen 20-34 år har her i landet arbejde uden for hjemmet. Det er klart, at børns opvækstbetingelser dermed er ændret på meget væsentlige områder.

Den svenske arbejdsgruppe om børn og kultur har udgivet en rapport »Barnen och kulturen«, Liber Förlag, Sth. 1978. Under overskriften *En døende kulturarv* kan man heri læse:

»Legene og remserne er en vigtig del af vor kulturarv, det som vi vil, at børnene skal tage vare på og forvalte, samtidigt med, at de har glæde deraf«.

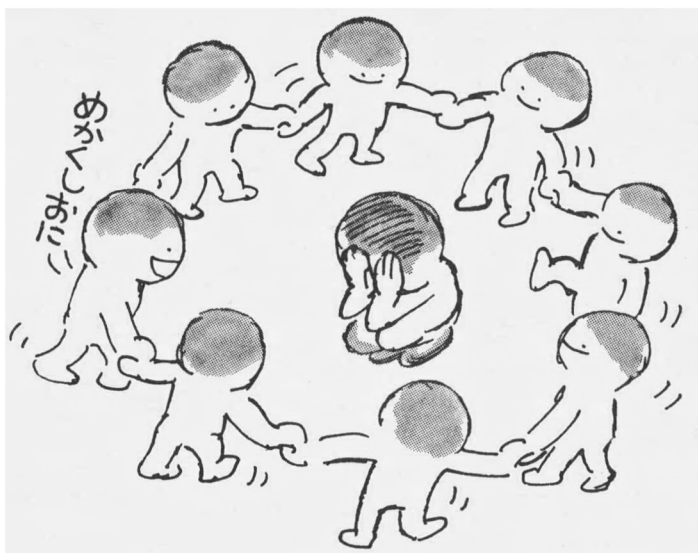
»På et par decennier er en vigtig kulturarv næsten gået i glemmebogen blandt børnene«.

Hvad skal vi gøre for at give den tilbage til børnene? spørger man i Sverige.

Det spørgsmål stilles i dag rundt om på jorden. Og det er ikke let at besvare.

Kulturarven på børnekulturens områder. Det er et væsentligt emne for børnefolklore at beskæftige sig med, og i dette arbejde er der brug for samarbejde med mange faggrupper: pædagoger, psykologer, samfundsforskere etc. Og dette samarbejde er en opgave for Udvalget for dansk børnefolklore.

De overvejelser om børnefolklorens opgaver og betydning, der er antydnet i denne artikel, er tænkt som et bidrag til dette arbejde.

I Japan kæmper bl.a. børnebogsforfatteren Satoshi Kako for at bevare, hvad der er tilbage af den rige traditionskult, der gennem århundreder prægede japanske børn tilværelse.

Litteratur:

- Bridenne (Sigsgaard), Karen: Børnefolklore. Kbh. 1971.
 Fabricius, Nina: Udendørs børnelege på landet o. 1900-1920. Kbh. 1969.
 Holme, Anthea and Peter Massie: Children's Play. London 1970.
 Kamp, Jens: Danske Folkeminder, Æventyr, Folkesagn, Gaader, Rim og Folketro. Odense 1877.
 Kristensen, Evald Tang: Danske Børnerim, Remser og Lege. Kbh. 1898.
 Kulturministeriets arbejdsgruppe om børn og kultur: Billede af børnekulturen. Kbh. 1977.
 Nielsen, Erik Kaas: Det lille folk. Kbh. 1965.
 Sigsgaard, Karen: Legebogen. Kbh. 1972.
 Withers, Carl: A Rocket in my Pocket. New York 1948.

Summary

Children's Culture, Children's Folklore and Cultural Heritage.

Recent years have seen a growing interest in children's folklore in Denmark, and, as a result, in 1978 Foreningen Danmarks Folkeminder set up The Committee of Danish Children's Folklore (Udvalget for Dansk Børnefolklore) whose aims are: to promote knowledge af Danish Children's folklore, to co-operative (advise) in research, exhibitions etc. relating to children's folklore and to co-operate with people and organizations at home and abroad interested in Danish Children's folklore.

The interest in Danish children's folklore, however, is not a recent one. Through many years Dansk Folkemindesamling has collected a substantial amount of material and Danish museums have collections of traditional toys.